

Jan Bärmark

Sudanesisk etik

(Svenska Dagbladets understreckare 5. 5. 1969)

Den moralfilosofi som ligger till grund för sudanesernas etiska normsystem undersöks i en avhandling av Tore Nordenstam, som också anlägger metodologiska synpunkter på hur analyser av moraliska system hos skilda folk och kulturer bör utföras. Boken anmäls i denna artikel av amanmuensen i vetenskapsteori vid Göteborgs universitet, fil. kand. Jan Bärmark.

Det skall från början påpekas att *Tore Nordenstams* nyligen utkomna *Sudanese Ethics* (Almqvist & Wiksell/Scandinavian Institute for African Studies, pris 15 kr.) är en mycket väsentlig bok. Vid framtida empiriska analyser av icke-europeiska kulturer av det slag Nordenstam utfört kommer man förmodligen att kunna använda denna som ett slags förebild. Vanligtvis har man hittills sysslat enbart med beskrivningar av europeiska moralfilosofer vid våra universitet. Också av den anledningen är Nordenstams arbete väsentligt.

"Sudanese Ethics", som är en något omarbetad version av författarens doktorsavhandling, sönderfaller i tre delar. I den första anger Nordenstam hur empiriska undersökningar av moraliska system bör utföras. Han vill med denna metodologiska del visa att etiska system måste studeras i sin helhet – man kan inte begränsa sig till att söka vissa etiska axiom som man sedan analyserar. Första kapitlet handlar därför om etikens forskningsområde och vad som bör höras dit. Vad är etik? Nordenstam betraktar en persons etik som en del av hans ideologi, d. v. s. de värderingar, ideal, övertygelser och trosuppfattningar han har. Etiska studier bör alltså syssla med beskrivningar av individens eller gruppens ideologier. Att beskriva en etik är att göra beskrivningar av livsideal: man kan inte begränsa den deskriptiva etiken till en undersökning av när en viss handling är orätt respektive rätt i något etiskt system. Efter metoddelen tar Nordenstam upp de traditionella sudanesiska dygderna. Del tre slutligen återger en rad intervjuer han gjort med sudanesiska studenter.

Etiken handlar om hur man bör leva. För att förstå en moralfilosofi räcker det alltså inte med att analysera någon eller några av de normer som man anser vara centrala. Författaren understryker nödvändigheten av att se etiken i ett helt livssammanhang. Etik är sålunda inte bara språkliga fenomen som kan studeras med hjälp av logiska hjälpmedel. Nordenstam angriper här en metod eller kanske bättre uttryckt ett synsätt som han kallar för det deduktiva idealet. Grovt talat kan det bestå i att man betraktar ett etiskt system som bestående av några generella satsar, från vilka man sedan kan härleda de övriga satserna i etiken. En moralfilosofisk undersökning skulle då bestå i att man sökte efter de axiom som låg till grund för moralfilosofin. Undersökningen skulle de kunna ske på samma sätt som man på inom logik och matematik söker efter axiom från vilka sedan teoremen kan härledas. Nordenstam visar upp likheten mellan dessa typer av studier. Att överföra synsätt och metoder från formell logik och matematik till studiet av moralfilosofier kan leda till att man missar en rad väsentliga egenskaper hos det man vill studera.

Ett av de krav ett moraliskt system måste uppfylla är att det skall kunna tillämpas i oförutsedda händelser. Det etiska systemet måste vara "öppet". Vad innebär då detta? Kravet på "öppenhet" i texten innebär att det inte som i matematik och logik finns vissa nödvändiga och tillräckliga villkor för när en term kan eller inte kan användas. Begrepp inom moralfilosofi har ett annat sätt att fungera på än begreppen inom logiken och matematiken. Detta krav på "öppenhet" gäller inte bara etiska termer utan också moraliska regler. Moraliska regler måste ha en "öppen" text av i samma anledningar som en juridisk text måste ha det. För det första emedan man inte kan förutse alla de fall där texten, reglerna, skall vara tillämpbara. För det andra därför att en total uppräknig av alla tänkbara fall skulle bli alltför komplicerad. Inte heller är det moraliska handlandet en mekanisk process utan ett invecklat skeende där faktorer som gott omdöme spelar en väsentlig roll. Den s. k. deduktiva metoden ser inte heller den betydelse som exemplet spelar i det moraliska handlandet – Kristi liknelser. Buddhas legender o.s.v. ger människor exempel på hur man bör leva. Etiska regler och begrepp kan alltså inte isoleras utan måste studeras i ett helt, där man kan se hur de förhåller sig till varandra och hur de tillämpas.

Kartläggandet av en individs etik blir då som Nordenstam visar en komplicerad uppgift. Det är väsentligt att studera hur den tillämpas. Men det räcker inte med att försöka att avläsa individens etik genom att enbart studera hans handlingar, som vissa socialantropologer, lingvister och filosofer antagit. Det behöver inte finnas någon entydig relation mellan en persons beteende och hans etik. Samma beteende kan som Nordenstam påpekar täckas av fler normer eller inga normer alls. Ett annat väsentligt problem han här tar upp är relationen mellan en persons medvetna normer, ideal etc. och de som inte är det. Räcker det med att beskriva den del av en individs etik som är medveten eller bör man också fånga in de delar som inte är konceptualiserade? Nordenstam menar att en deskriptiv analys som uteslutande sysslar med individens normmedvetande är otillräcklig. Väsentligt här är också studiet av relationen mellan en individs normmedvetande och omgivningens accepterade normer.

Författaren övergår sedan till att beskriva några skillnader i studiet av europeiska moralfilosofier och icke europeiska. I den europeiska traditionen har man, säger han, lagt stor vikt vid det "inre livet" när man har studerat dygder. För att kunna studera icke europeiska kulturer måste man lösgöra sig från en rad förutfattade meningar. Dygder förknippas enligt Nordenstam vanligtvis med det "inre livet" snarare än med yttre handlingar. I boken kallas en sådan etik för inåt-orienterad (inward-oriented). Den kristna etiken är ett exempel på denna form av etik. Ett annat slags etik är

den utåt-orienterade där yttre handlingar är avgörande för en individs moraliska status. Den sudanesiska etiken är ett exempel på denna form av etik. Nordenstam skiljer vidare mellan "agent-centrerad" och "handlingscentrerad" etik. Medan den första fäster uppmärksamheten vid den person som handlar lägger den andra typen tonvikten vid personens handlande. Vidare skiljer Nordenstam medan två former av sanktioner mot beteenden som avviker mot moralen. Antingen kan individens moraliska status bestämmas av individens egna handlingar, attityder, motiv o.s.v. eller också av andra människors attityder, uppfattningar etc. Den kristna, judiska, hinduiska och buddhistiska etiken är exempel på det första slaget. Den sudanesiska etiken är ett exempel på det andra slaget.

Alla dessa distinktioner blir hos Nordenstam effektiva instrument för att analysera de sudanesiska dygderna. Dessa distinktioner skulle förmodligen kunna användas för att analysera andra moralfilosofier och andra slags ideologier – forskarideologier, läkarideologier o. s. v. – och inte bara andra icke europeiska kulturers etik. Termerna skulle kunna användas av mjukdatasociologer för ett brett spektrum av undersökningar.

Hur ser då de sudanesiska dygderna ut? Vilka karaktärsegenskaper bör en god sudanes ha? Han bör vara generös, gästvänlig, modig, respektera sig själv o. s. v. Mod och heder tycks vara de centrala dygderna. Mod innebär för en man att han kan uthärda smärta. att han inte springer om han blir anfallen av flera lejon då andra ser honom, att han inte gråter om hans familj dör o. s. v. Ofta är man modig för att visa andra, mestadels kvinnorna. Det är i huvudsak männens uppgift att upprätthålla de traditionella dygderna. Kvinnorna och barnen anses inte vara starka tillräckligt för denna uppgift. Mod är i den sudanesiska etiken liktydigt med att kunna tåla stora påfrestningar, smärta, sorg, fara o. s. v. utan att ge vika eller visa det. Moraliskt mod förekommer däremot inte. Sharaf eller karama, ungefär liktydigt med ära, heder, värdighet, är en dygd som alla har av naturen. Den kan sägas vara den centraldygd från vilka de andra kan härledas. Karama eller sharaf är en dygd som inte bara är beroende av individens eget handlande utan också av hans släkt och hans familjs. Att bevara sin kamma består till stor del i att se till att släktens ogifta kvinnor behåller sin oskuld. Karama är en dygd som helt bestäms av andra i personer. Att bevara sin karama innebär att man ser till att man i blir behandlad med vederbörlig respekt. Det är också att behandla andra människor med vederbörlig respekt. Att göra en totalbeskrivning av karamas tillämpningsområde skulle alltså bestå i en kartläggning av de interpersonella relationerna. En individ kan inte öka sin karama. Genom att avhålla sig från dåliga gärningar kan han emellertid bevara den. Att vara moraliskt god blir då liktydigt med att avstå från icke moraliska handlingar. Den sudanesiska moralen tycks rymma en hög grad av sensibilitet för förolämpningar. Att vägra att ta emot en gåva eller att inte acceptera någons gästvänlighet är detsamma som att förolämpa personen.

Hur skall man då gå tillväga för att undersöka en individs dygdbegrepp? Enligt Tore Nordenstam kan man göra det på två olika sätt. För det första kan man undersöka till hur stor del en person accepterar en viss dygd, säg mod. För det andra kan man studera det sammanhang i vilket individens egen ideologi som mest motsvarar det slag av sammanhang (cluster) som är vanligtvis förknippas med dygden. Dessa båda sätt finns bägge illustrerade i intervjuavsnittet. Nordenstam låter där studenterna reagera på frågor som "hur skulle en modig sudanes reagera i den eller den situationen ...?" eller "vad skulle man anse om en människa gjorde si eller så ...?". I sin betoning av mod och heder påminner den sudanesiska etiken något om den medeltida feodalismens.

Tore Nordenstams bok väcker några frågor, bl. a. beträffande ett problem som han själv berör, nämligen huruvida gruppen är representativ. Ett annat problem är huruvida Nordenstam påverkar sina studenter i intervjuerna. En fördel med att välja studenter som läst filosofi är att de har lättare att uttala en implicit etik än andra personer. De har en större vana att tänka i etiska termer. Intressant är här att se till hur stor del de fortfarande accepterar de traditionella dygderna. En sociolog ifrågasatte om inte Nordenstam genom sina intervjuer hjälpte till med att konceptualisera fram en etik som studenterna tidigare inte haft. Moralfilosofin skulle då utkristalliseras under intervjuerna, något som ur sociologiska aspekter skulle kunna ifrågasättas. Eller är det kanske tvärtom en fördel i studier av det slag Nordenstam utfört om etiken på så sätt utvecklas och blir explicit?

Vidare kan man i anslutning till karamabegreppet fråga sig vilka som får tjänstgöra som referensgrupper. Vem skall man vara modig, gästvänlig o.s.v, inför? Tillhör Nordenstam själv denna referensgrupp? Förmodligen inte. Kanske det är hedervärda sudaneser som själva anses ha karama. Ett annat problem Nordenstam gärna kunde ha berört utförligare är hur socio-ekonomiska förhållanden kan ha bidragit till att ha format den sudanesiska etiken.

Vilka forskargrupper kan ha intresse av en studie som "Sudanese Ethics"? Först och främst olika forskare som sysslar med u-landsproblem. Studiet av livsideal och personlighetsideal kan vara av stort värde för den som vill förstå problematiken kring utvecklingsprogram o. dyl. Likaså kan ett arbete som detta ge uppslag för studiet av andra främmande kulturers moralfilosofier. Inte minst det metodologiska avsnittet bör vidare vara av intresse för mjukdatasociologer. Men det är onödigt att låsa Nordenstams bok vid några speciella sådana grupper. Den är så stimulerande skriven att den kan läsas av envar med intresse för etik och filosofi.